

Produktion af subjektivitet – en analyse af begrebet biopolitik i Empire

Jesper Lohmann

Artiklen fokuserer på begrebet „biopolitik“ i Michael Hardt og Antonio Negris nyklassiker *Empire*. Deres begreb analyseres under inddragelse af inspirationskilden Michel Foucault og præciseres yderligere via en perspektivering til Giorgio Agambens analyser af samme begreb i *Homo Sacer*. Herved fremhæves, at „biopolitik“ i *Empire* handler om immanent produktion af subjektivitet. Problemstillingen som fremlæses og diskuteres er, hvilket potentiale deres refleksioner besidder med hensyn til at bekæmpe det aktuelle biopolitiske regime, hvis altdominerende politiske subjekt er „Imperiet“. Artiklen konkluderer, at multituden, som er det produktive subjekt, de argumenterer for skal bekæmpe Imperiet, på trods af et potentiale ikke præsenteres kraftfuldt i konkret form. Efter læsningen af *Empire* forbliver det kort sagt uklart, hvorvidt multitudens potentiale kan og vil blive udfoldet konkret.

Inden for politisk-filosofisk tænkning har begrebet „biopolitik“ igennem de seneste år været genstand for en stadig mere omfattende og som følge heraf stadig mere diffus anvendelse (Nancy 2002: 137). Et af de mere interessante forsøg på konstruktivt at aktivere dette begreb finder man i Michael Hardt og Antonio Negris *Empire* (Hardt/Negri 2000).

Nærværende artikel ønsker at præsentere det begreb om „biopolitik“, som lader sig fremlæse i *Empire*. Problemstillingen, som jeg sætter mig for at undersøge, er, hvilket potentiale deres refleksioner besidder med hensyn til at bekæmpe det aktuelle biopolitiske regime, hvis altdominerende politiske subjekt er „Imperiet“. Dette er en filosofisk eller teoretisk problemstilling. Ikke desto mindre er den også empirisk-diagnostisk. Dette hænger sammen med, at jeg (bl.a. i forlængelse af Hardt og Negri) forfølger et immanent perspektiv. Det vil groft sagt sige, at jeg ikke mener, den filosofiske problemstilling hverken bør være eller er løst fra, men må tage udgangspunkt i denne verden, hvilket ikke udelukker, at den filosofiske tanke kan forekomme abstrakt.

Indledningsvist fremstilles den kontekst, hvori begrebet „biopolitik“ trænger sig på hos Hardt og Negri. Derefter præsenteres en anden, men relateret forestilling om biopolitik, nemlig Giorgio Agambens. Ud fra disse kon-

tekstualiseringer – den historisk-teoretiske i *Empire* og den begrebslige hos Agamben – vil jeg udfolde en forståelse af Hardt og Negris forestilling om biopolitik. Jeg vil mene, at deres vigtigste fortjeneste i denne sammenhæng er den vedvarende insistensen på det immanente perspektiv i biopolitikken og sammenkædningen af biopolitik og (ontologisk) produktion af subjektivitet. Her adskiller de sig i hvert fald fra Agamben, men hvorvidt de egentlig adskiller sig fra inspirationskilden Foucault, er derimod mere uklart, skønt de selv mener, det er tilfældet. Hvad de alle deler, er imidlertid ønsket om at (kunne) forandre samfundet. Det vil sige, at de fokuserer på, hvorledes man kan udøve modstand mod den gang, verden i øjeblikket tager. Muligheden åbner sig for Hardt og Negri i og med „multituden“. Denne umiddelbart abstrakte figur, som jeg vender tilbage til, indeholder ifølge Hardt og Negri et potentiale for at gøre op med den aktuelle biopolitik, idet multituden er produktiv. Det vil sige, at multituden skal overtage produktionsapparaterne og producere nye subjektiviteter. Den biopolitiske kamp er således en kamp mellem Imperiet og multituden. Som vi vil se, er denne kamp imidlertid ikke blot en kamp mellem to adskilte modstandere, men en kamp mellem to intimt forbundne subjekter. Efter at have præsenteret deres forestilling om multitud-

ens potentiale vil jeg afslutningsvist problematisere deres begreb ved at påpege, hvorledes jeg mener, at forsøget på at konkretisere multituden fratager figuren dens kraft og potentiale.

Det vil sige, at jeg først kort og ukritisk – med inddragelse af Michel Foucaults refleksioner omkring biopolitik – præsenterer den kontekst i *Empire*, hvor begrebet „biopolitik“ vinder betydning. Derefter vil jeg udfolde begrebet ud fra Agambens *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life* (Agamben 1998). Denne udlægning skal tjene til at præcisere Hardt og Negris forståelse af biopolitik. Herefter vil jeg derfor diskutere Hardt og Negris forståelse af biopolitik med de to andre udlægninger *in mente*. Konkluderende vil jeg angive, hvorfor jeg mener, at deres forslag til at bekæmpe det aktuelle biopolitiske subjekt på trods af dets potentiale bliver fanget i en konflikt, hvor overgangen fra virtualitet til realitet underminerer samme potentiale. Artiklens struktur betyder, at skønt artiklen vil diskutere problemstillingen, hvorvidt Hardt og Negri formår at tilbyde en mulig realiseringen af multitudens potentielle opgør med det aktuelle biopolitiske regime, så er artiklen i store dele præsentierende, da dette forekommer produktivt i forhold til artiklens ledende spørgsmål.

Empire

I *Empire* argumenterer Michael Hardt og Antonio Negri for, at den aktuelle suverænitetsstruktur ikke kan forstås med reference til den moderne forestilling om nationalstaten, da nationalstaten ikke længere kan tilskrives absolut suverænitet. Jeg mener dog ikke, at nationalstaten hermed erklæres død, som enkelte kommentatorer hævder (jf. f.eks. Hauge 2002). I stedet er der i forbindelse med globaliseringsprocesserne, som medfører en reduktion af nationalstatslig suverænitet, dukket en ny suverænitetsstruktur op. Det vil sige, at suverænitet ikke primært skal forstås bundet til nationalstaten og dens fysisk afgrænsede rum. Den nye suverænitetsstruktur er derimod både decentreret og deterritorialisende og reguleres af „Imperiet“. „Empire is the political subject that effectively regulates these global exchanges, the sovereign power that

governs the world“ (Hardt/Negri 2000: xi). Kort sagt er Imperiet globaliseringens politiske subjekt.

Et af de opsigtsvækkende aspekter ved *Empire*, deres postmarxistiske standpunkt taget i betragtning, er, at globaliseringen og den nye suverænitetsstruktur betragtes som et fremskridt i forhold til den tidligere suverænitetsstruktur, skønt de mener, at globaliseringens aktuelle form er intimt forbundet med kapitalismens stigende dominans (Hardt/Negri 2000: 43). Heraf må man dog ikke slutte, at kapitalismen forstås som et ubetinget gode. Tværtimod er *Empire* en kritik af globaliseringens aktuelle kapitalistiske form, hvor flere og flere er fanget i kapitalismens netværk af udnyttelse. Ikke desto mindre udgør globaliseringens nuværende form ifølge Hardt og Negri et fremskridt i forhold til den moderne suverænitetsstruktur, hvor nationalstaten var dominerende, da den nye struktur tillader eller åbner for nye muligheder for at kæmpe for frigørelse, for at bekæmpe undertrykkelse og ulighed. Det drejer sig derfor ikke om at modstå globaliseringsprocesserne, men „to reorganize them and redirect them toward new ends“ (Hardt/Negri 2000: xv). Derfor ville det være fejlagtigt at fremstille Hardt og Negri som modstandere af globalisering. I stedet åbner deres tænkning det konstruktive perspektiv, at globalisering ikke i sig selv er positiv eller negativ. Afgørende er derimod globaliseringens kurs eller retning. De kræfter eller det subjekt, som skal bekæmpe globaliseringens aktuelle form og altså forestå omdirigeringen af globaliseringsprocesserne, er „the multitude“.

Dette begreb er svært at oversætte til dansk. En mulig oversættelse ville være „mangfoldigheden“. Et problem ved at bruge dette begreb er dog, at „multitude“ ikke må forveksles med „multiplicity“, hvilket Hardt påpeger i sin monografi om Gilles Deleuze (Hardt 1993: 122). Mangfoldighed er imidlertid allerede en gængs oversættelse netop i forbindelse med Deleuze for begrebet „multiplicity“ eller „multiplicité“. Jeg fastholder derfor den engelske term „multitude“, som Hardt og Negri i øvrigt henter fra Spinozas latinske „multitudo“ (Negri 1991: 7–8).

Multituden er altså det politiske subjekt, som i og mod Imperiet skal formå at reorgani-

sere og omdirigere globaliseringens proces. Indledningsvist er det vigtigt at slå fast, at multituden ikke må forveksles med hverken folket eller massen. Multituden er nemlig ikke en enhed som folket, men en mangfoldighed, og multituden er heller ikke reaktiv eller endda passiv som massen, men aktiv. Problematikken er derfor, hvorledes multituden som en aktiv mangfoldighed kan sættes i stand til at ændre globaliseringens aktuelle struktur og udvikling. Hardt og Negris intention, hvis realisering jeg senere skal forholde mig kritisk i forhold til, er følgelig at skrive en bog, der kan hjælpe med at udfolde denne problematik: „What we hope to have contributed in this book is a general theoretical framework and a toolbox of concepts for theorizing and acting *in and against* Empire” (Hardt/Negri 2000: xvi; min fremhævnings). Når de argumenterer for, at kampen mod Imperiet skal udspilles indefra, henviser de for det første til, at Imperiet har en tendens til at udvide sig til hele kloden. For det andet, og dette er mere vigtigt, skal Imperiet bekæmpes indefra, da Hardt og Negri ikke mener, at man kan argumentere filosofisk med reference til en transcendent enhed. Her vises en tydelig inspiration fra eller et fællesskab med tænkere som Spinoza, Nietzsche, Foucault, Deleuze, Derrida, Nancy og Agamben. Hardt og Negri argumenterer således for en radikal, politisk immanensfilosofi.

Immanenstanken bringer dem imidlertid også i berøring med en anden tænker, der så godt som aldrig nævnes af eller i forbindelse med Negri og Hardt, nemlig Martin Heidegger. Med immanenstanken viderefører de Heideggers kritiske læsning af Leibniz' princip om den tilstrækkelige grund i *Der Satz vom Grund*. Efter at have citeret Angelus Silesius' berømte vers om at „rosen er uden hvorfor; den blomstrer, fordi den blomstrer”, skriver Heidegger: „Hvorledes forholder det sig altså her med principium reddendae rationis? Det gælder om rosen, men ikke for rosen; om rosen for så vidt som den er genstand for vo-

res forestilling; ikke for rosen for så vidt som den står i sig selv, blot er rose” (Heidegger 1997: 73). Det vil sige, at verden og verdens gang i sin ontologiske natur ikke kan forklares med henvisning til et substantielt, transcendent referencepunkt, men i stedet må forstås i forhold til sin kontingente karakter. Hermed er det også angivet, at ontologien ikke kan funderes i et statisk værensbegreb, men må forholde sig til en dynamisk væren.

Idet man ikke længere kan henvise til en transcendent referent, må opfattelsen af verdens skabelse eller forandring også ændres. Det må være verden, som skaber sig selv. Det vil sige, at såfremt Imperiet er det politiske subjekt, den magt der for indeværende regulerer verden, så er det Imperiet, som skaber denne verden selv. „[T]he rule of Empire operates on all registers of the social order extending down to the depths of the social world. Empire not only manages a territory and a population but also creates the very world it inhabits. It not only regulates human actions but also seeks directly to rule over human nature. The object of its rule is social life in its entirety, and thus *Empire presents the paradigmatic form of biopower*” (Hardt/Negri 2000: xv; min fremhævnings). Når biomagt defineres som regering af livet, så er denne definition i forlængelse af Foucaults refleksioner omkring biopolitik i *Histoire de la sexualité 1: La volonté de savoir* (Foucault 1976).¹ I bogen hævder Foucault, at der i det 18. århundrede er sket et brud med traditionen helt tilbage til det antikke *patria potestas*, som sikrede den romerske faders ret til at disponere over familiens liv. Det vil sige, at det brud, der finder sted, er et brud med den tradition, som har tildelt den suveræne magt retten til at disponere over liv og død, såfremt den suverænes eget liv var i fare. Med bruddet fokuserer de politiske teknikker og magten ikke længere primært på retten til at slå ihjel for at bevare den suveræne magt, men forskyder i stedet fokus til en beskyttelse, regulering og optimering af befolkningen:

1 Skønt begrebet allerede optræder i forelæsningsen *Naissance de la médecine sociale* fra 1974, og optræder i mindst tre forskellige, men relaterede betydninger i Foucaults tekster (jf. Larsen 2002; Foucault 1994), har man i eftertiden primært hæftet sig ved brugen af begrebet biopolitik dette værk.

„Det er utvivlsomt første gang i historien, at det biologiske reflekteres i det politiske. Livets faktum (...) indgår som en del af feltet for kontrol af viden og magtens intervention. Magten har ikke længe blot at gøre med retssubjekter, som den i sidste instans kun kan bemægtige sig i døden, men med levende væsener, og dens bemægtigelse af dem må sætte ind på selve livets niveau (...) Hvis man kan kalde sammenstødet mellem livets bevægelser og den historiske proces for 'bio-historie', skulle man tale om 'bio-politik' for at forstå det, der indskriver livet og dets mekanismer i området for eksplícite beregninger, og som gør relationen mellem magt og viden til et middel til menneskelivets transformation" (Foucault 1976: 187-188).

Dette betyder ikke, at livet er fuldstændig opslugt i biomagtens kontrol og regulering af livet. Det er derimod netop livet selv, man må gøre rekurs til, såfremt man ønsker at bekæmpe biomagtens regulerende form. Skal man bekæmpe det bestående, er det ikke noget eksternt, man skal referere til. I stedet må man vende sig mod livet selv

Såfremt Imperiet er biomagtens paradigmatisk form, så må den kamp, der skal kæmpes i og mod Imperiet, altså udkæmpes på det biopolitiske niveau. Den tidligere inddragelse af Heidegger hjælper med at tilkendegive, at det biopolitiske niveau er forpligtet på en ontologisk immanenstanke. Det vil sige, at det kun er i det omfang, man går ind i en ontologisk kamp, velvidende at væren ikke forstås i forhold til en transcendent instans, at man for alvor kan bekæmpe den herskende biomagt. Det hænger sammen med, at det i biopolitikken drejer sig om livet selv, altså ikke om kulturelt at forme et substantielt, naturligt liv, men derimod om hinsides denne forskel i første omgang at producere subjektivitet eller at skabe liv. Kort sagt: biopolitikken er altid allerede en ontologi, men herved understreges det igen, at ontologien ikke refererer til en statisk, men dynamisk væren. Som vi vil se, handler det altså om at overtage eller dirigere produktionen af subjektivitet. Spørgsmålet bliver så, hvordan man kan overtage eller påvirke den biopolitiske produktion, dvs. at bekæmpe Imperiet og lade multituden, som er „biopolitical self-organization” (Hardt/Negri

2000: 411), udfolde sig. Inden vi analyserer dette grundlæggende aspekt i *Empire* mere udførligt, vil det være hensigtsmæssigt at kontekstualisere den biopolitiske problematik ved at kigge nærmere på en af Foucaults selvudnævnte arvtagere, Giorgio Agamben, som også har beskæftiget sig med biopolitik, da dette kan hjælpe med yderligere at præcisere Hardt og Negris projekt.

Agamben

I sin bog *Homo Sacer* vedkender Agamben sig eksplicit arven og inspirationen fra Foucault, idet han efter at have påpeget, at den tidlige død forhindrede Foucault i at fortsætte sine biopolitiske studier, skriver: „In any case, however, the entry of *zoe* [græsk for det fysiske liv] into the sphere of *polis* – the politicization of bare life as such – constitutes the decisive event of modernity and signals a radical transformation of the political-philosophical categories of classical thought” (Agamben 1998: 4). Med andre ord synes Agamben at tilslutte sig Foucaults pointe om, at biopolitikken er af grundlæggende betydning for politisk-filosofisk tænkning og dermed strukturering af samfundet (i det mindste i den vestlige verden). Agamben mener dog ikke, at biopolitikken kan forstås uafhængigt af den suveræne magt, af en suveræn magt, som er transcendent i forhold til de foucaultianske magtrelationer. Tværtimod er det nødvendigt at finde det punkt, hvor de totaliserende procedurer berører de former for individualisering, som Foucault undersøgte i sine sene tekster. „The present inquiry concerns precisely this hidden point of intersection between the juridico-institutional and the biopolitical models of power (...) It can even be said that the production of a biopolitical body is the original activity of sovereign power” (Agamben 1998: 6). Agamben er med andre ord ikke villig til at separere de to former for magt, hvorfor biopolitikken må være lige så gammel som den suveræne magt. Han accepterer derfor ikke, at biopolitikken først dukker op omkring det 18. århundrede.² I stedet bliver det væsentligt at undersøge, hvorfor den vestlige politik først konstituerer

2 Latour (2000) og Nancy (2002) er eksempler på andre positioner, som heller ikke accepterer, at biopolitikken forstås som noget radikalt nyt, der dukker op i det 18. århundrede.

sig via en eksklusion – som også er en inklusion – af det nøgne liv. I forlængelse af Carl Schmitt problematiserer Agamben således forholdet mellem inklusion og eksklusion eller mellem ven og fjende, idet han påpeger, at eksklusionen samtidig er en inklusion. Med andre ord forudsætter eksklusionen en inklusion af den, der skal ekskluderes, før denne kan ekskluderes. Jeg mener derfor, at Agamben ikke ubetinget overtager Foucaults forestilling, men i stedet forsøger at korrigere denne. Accepterer man denne læsning af Agamben, er det ikke, som Foucault hævdede, inklusionen af det nøgne liv i politikken, der er karakteristisk for moderne politik – denne inklusion er for Agamben lige så gammel som den suveræne magt, der netop inkluderer det nøgne liv ved at ekskludere det. Det afgørende ved den moderne politik er derimod, at det nøgne livs sfære tenderer mod at falde sammen med den politiske sfære, hvilket medfører, at inklusion og eksklusion, udenfor og indenfor osv. træder ind i en zone, hvor de ikke lader sig adskille. I forlængelse heraf erklærer Agamben, at koncentrationslejren er det paradigmatiske eksempel på det moderne biopolitiske rum. Koncentrationslejren er karakteriseret ved, at mennesket som et nøgent liv udgør det politiske objekt. Det vil sige, at det politiske objekt, det nøgne liv, ikke lader sig adskille fra mennesket, som netop ekskluderes ved at blive inkluderet i lejren. I denne sammenhæng er det vigtigt at holde fast i, at det nøgne liv, som mennesket reduceres til i koncentrationslejren, ikke er et faktum, men derimod et politisk konstrukt. Den suveræne magt reducerer mennesket til et nøgent liv for derefter at kunne behandle det som et sådant frarøvet samtlige rettigheder (Agamben 1998: 171).

Hvad der er krævet i dag, er derfor en helt ny politik, der ikke længere tager udgangspunkt i det nøgne livs eksklusion eller undtagelse. Igen kan en reference til Heidegger være behjælpelig, nemlig som den tænker, der forsøger at undvige tendensen til at adskille livet fra dets aktuelle situ-

ation. Heideggers *Dasein* er kort sagt en pointering af, at livet ikke kan forstås uafhængigt af sine måder at være på. Eller rettere, der er intet nøgent liv, som er adskilt fra sine måder at være på. Man behøver blot at tænke på Heideggers berømte formulering i *Sein und Zeit*, §4: „Dasein er et værende, som ikke blot forekommer blandt andet værende. Det er tværtimod ontisk udmærket ved, at det for dette værende i dens væren handler om denne væren selv“ (Heidegger 1993: 12).

Agamben deler altså forestillingen om modstandens nødvendigvis immanente karakter. Kun i det omfang man er i stand til at tænke en radikal immanens-politik, vil det være muligt at overvinde det biopolitiske regime, der funderer sig selv på en ekskluderende inklusion af det nøgne liv.³ Samtidig må det fastholdes, at Agamben radikaliserer Foucaults forestilling om biopolitikken i den forstand, at den ikke dukker op i det 18. århundrede, men allerede er på spil i antikken fra det øjeblik, hvor den suveræne magt indtræder på scenen. Denne udlægning af historien betyder endvidere, som vi så, at Agamben ikke adskiller analysen af det juridisk-institutionelle magtapparat fra analysen af de i Foucaults forstand mere biopolitiske magt-teknologier. Samtidig trækker Agamben Foucault og den biopolitiske problematik over mod en tradition med navne som Heidegger og Hannah Arendt. Dette er der i sig selv ikke noget forkert i. Men det kan diskuteres, hvorvidt denne udlægning er i overensstemmelse med Foucaults projekt (Rancière 2000: 90).

Biopolitisk produktion

Skønt Agamben mere eller mindre entydigt argumenterer for, at en kamp mod det aktuelle biopolitiske regime må udfolde sig som en immanent kamp, så afviger Hardt og Negri med hensyn til immanenstanken på et væsentligt punkt fra Agamben. Hardt og Negri nøjes ikke med at fremlægge kampen mod det aktuelle biopolitiske regime som en immanent kamp. I stedet erklærer de, at det aktuel-

³ Hermed adskiller Agamben sig fra en anden af sine inspirationskilder, nemlig Alain Badiou, der lader mennesket være transcendent eller neutralt i forhold til politiske og ontologiske forskydninger (Badiou 1993: 42; Aspe/Combes 2000: 41).

le biopolitiske regime allerede selv opererer immanent. Dette står i kontrast til Agamben, hvor den biopolitik, der skulle bekæmpes, blev udlagt som en klassisk-moderne biopolitik, der stadigvæk opererede fra oven og hermed i en vis forstand har et transcendent referencepunkt – den suveræne magt. Idet Agamben fastholder forestillingen om den suveræne magt, lægger han afstand til den vej, som Foucault skitserer ved at påpege, hvorledes reguleringen af befolkningen bliver relativt immanent i det disciplinære samfund. Hardt og Negri derimod ønsker at radikaliserer Foucaults pointe. De fremhæver, at samfundet i dag er karakteriseret af radikal immanentisering af magten. Hvorvidt de herved adskiller sig fra Foucault, som også selv antyder denne forskydning fra det disciplinære samfund til kontrolsamfundet, må i denne ombæring forblive et åbent spørgsmål, skønt Hardt mener det er tilfældet (Hardt/Dumm 2000). En af styrkerne ved Hardt og Negris udlægning af det aktuelle biopolitiske regime skulle være, at den på plausibel vis kan fremlægge, hvorledes det vil være muligt at bekæmpe suveræniteten.

Det følgende vil derfor præsentere deres forståelse af biopolitikken med henblik på at undersøge, hvorvidt Hardt og Negri tilbyder en mulig forandring af suveræniteten, dvs. hvorvidt de med *Empire* formår at levere „a general theoretical framework and a toolbox of concepts for theorizing and acting in and against Empire” (Hardt/Negri 2000: xvi; min fremhævelse).

Ligesom Agambens bygger Hardt og Negris begreb om biopolitik som nævnt på Foucaults teoretiske pionerarbejde i denne henseende. De viderefører bl.a. hans forestillinger om, at der i 1700-tallet fandt en overgang til det disciplinære samfund sted. De mener imidlertid i forlængelse af Deleuze (1990: 240ff) (og Foucault) at vi i dag ikke længere befinder os i det disciplinære samfund, men i et kontrolsamfund. Som Hardt (1998: 372) har antydet, er denne passage fra det disciplinære samfund til kontrolsamfundet snarere en intensivering af end et brud med det disciplinære samfunds mekanismer, da det i begge tilfælde handler om en produktion af subjektivitet. Det vender jeg tilbage til. Hardt og

Negri giver selv følgende definition på kontrolsamfundet: „that society (which develops at the far edge of modernity and opens toward the postmodern) in which mechanisms of command become ever more ‘democratic’, ever more immanent to the social field, distributed throughout the brains and bodies of the citizens” (Hardt/Negri 2000: 23). Kontrolsamfundet opgiver ikke disciplineringen, men lader borgerne selv overtage denne gennem immanente mekanismer.

Jeg mener imidlertid, at allerede det disciplinære samfund var karakteriseret ved, at magten i høj grad blev udøvet af borgerne selv. Et af Foucaults mest kendte eksempler er Benthams panoptikon (Foucault 1975). Tager man dette som et eksempel på det disciplinære samfunds disciplineringsstrategier, må det medgives, at magten allerede her i høj grad er blevet immanent; det vil sige i høj grad udøves af den indsatte selv. Dette skyldes, at den indsatte ved, at vedkommende i princippet kan overvåges konstant uden at vide, hvornår der reelt finder overvågning sted. Den afgørende forskel mellem det disciplinære samfund og kontrolsamfundet er derfor snarere end en overgang fra en transcendent magtudøvelse til en immanent magtudfoldelse, at i kontrolsamfundet finder disciplineringen vedvarende sted og ikke blot inden for givne institutionelle rammer. Dette indebærer, at de forskellige aspekter af livet (økonomiske, politiske, kulturelle, sociale etc.) ikke længere lader sig klart adskille, idet disciplineringen ikke finder sted på givne tidspunkter i specifikke institutioner, såsom skolen eller fabrikken, men overalt og i ethvert øjeblik. Med en Foucault-inspireret definition af biomagt – „Biopower is a form of power that regulates social life from its interior, following it, interpreting it, absorbing it, and rearticulating it” (Hardt/Negri 2000: 23–24) – forstår man derfor godt, at biomagten for alvor træder i karakter i kontrolsamfundet. Den rationalitet, der ligger i fremkomsten af kontrolsamfundet eller Imperiet, er kort sagt „a rationality that situates us at the heart of biopolitics and biopolitical technologies” (Hardt/Negri 2000: 40). Tænker man dette radikalt, indebærer det, at biopolitik primært handler om produktion og reproduktion af subjektivitet.

Der er hermed ikke tale om, at der er et oprindeligt, naturligt subjekt, som blot skal formes. I stedet skabes subjektet først i samspil med kulturelle, teknologiske aspekter, som fravriker det ethvert krav på uforanderlig væren eller essens. Når magten er immanent, når den er trængt ind i eller fordelt ud over subjekt og samfund som helhed, så medfører en forandring af subjektet imidlertid også en forandring af magten og af forholdet subjekt og magt imellem, idet magten ikke lader sig adskille fra subjektet.

Det er vigtigt, at man ikke forveksler denne immanentisering af magten, altså overgangen fra en relativt transcendent magt til en immanent magt, med passagen til kulturens indordning under statens totalitære figur som Frankfurterskolen fremlæste. Den afgørende forskel er, at denne passage hos Frankfurterskolen bliver forstået endimensionelt, hvori- mod Foucault, Deleuze og Guattari samt ikke mindst Hardt og Negri lægger vægten på det mangfoldige, det plurale i passagen. „The analysis of the real subsumption, when this is understood as investing not only the economic or only the cultural dimension of society but rather the social bios itself, and when it is attentive to the modalities of disciplinarity and/or control, disrupts the linear and totalitarian figure of capitalist development” (Hardt/Negri 2000: 25). Dette medfører, at modstanden ikke længere kan betragtes som marginal. I stedet er den central og immanent i samfundet, der åbner sig som netværk. Skønt magten inkluderer alt, så åbner den samtidig vedvarende for nye kontekster. Med andre ord er magten i samme øjeblik altomfavnende og selvrelativerende. En grundig analyse af det biopolitiske aspekt er således central, fordi dette aspekt „is what presents power with an alternative, not only between obedience and disobedience, or between formal political participation and refusal, but also along the entire range of life and death, wealth and poverty, production and social reproduction, and so forth” (Hardt/Negri 2000: 26). Biomagten undviger disse oppositioner, da den er forudsætningen for dem. Med an-

dre ord er det først på baggrund af biomagtens produktion, at disse oppositioner kommer til syne. Man kan heraf udlede, at Hardt og Negri må fokusere på den produktive dimension af biomagten, såfremt de ønsker at undersøge mulighederne og betingelserne for at ændre kontrolsamfundets aktuelle imperiale struktur. Og det er netop i sammenkædningen af ontologisk produktion med biomagt og kontrolsamfund, at Hardt og Negri adskiller sig fra deres inspirationskilder Foucault og Deleuze. Samtidig vedrører biopolitikken ifølge Hardt og Negri det produktive aspekt af *bios*, hvorfor det ikke må forveksles med et naturligt liv (*zoe*) eller et antropologisk liv, som de mener, Agamben har en tendens til at gøre (Hardt/Negri 2000: 421n11).

Skal man nærme sig det produktive aspekt, må man holde sig klart, at dette aspekt altid er dobbeltsidigt. På den ene side handler det om subjektets produktivitet. Det er multituden, som det aktive biopolitiske og ontologiske subjekt, der producerer. På den anden side handler det imidlertid om produktion af subjektivitet. Det er nødvendigt at skabe multituden som en immanent modstand mod Imperiet. Man kan heraf udlede, at subjektet består i intet andet end sin egen produktion, hvilket også betyder, at produktionen af subjektivitet må forstås som en altid allerede aktiv negation af substansen (Nancy 1997: 63). Den ontologi, deres argument indebærer, er derfor en aktiv, dynamisk ontologi, der underminerer forestillingen om en uforanderlig substans og samtidig nedbryder distinktionerne natur/kultur, liv/teknologi.⁴ Den autoproduktion, der følger af immanenstanken, må derfor ikke forveksles med en klassisk metafysisk forestilling om et autonomt subjekt, der formår at skabe sig selv uafhængigt af sine omgivelser. Subjektet er ikke et autonomt, selvgenererende individ i traditionel forstand, men et i al væsentlighed altid allerede inficeret subjekt, der ikke lader sig forstå uafhængigt af konteksten, hvilket også ligger i forlængelse af ovennævnte analyser af Heidegger og Agamben. Hardt og Negri fører hermed analysen af kontrolsamfundet eller Imperiet tilbage til den

⁴ En understregning af det intime forhold mellem liv og teknologi finder man desuden i Jean-Luc Nancys tekst *L'intrus*, som tager udgangspunkt i Nancys hjertetransplantation (jf. Nancy 2000).

ontologiske produktion af socialt liv, hvilket skal give dem mulighed for at identificere den nye kollektive biopolitiske krop, der først opnår struktur ved at erkende sine produktive forudsætninger, det vil sige ved at erkende livet som produktion og reproduktion af livet selv.

Den biopolitiske produktion må og kan erkendes i alle aspekter af samfundet og livet i den globale kapitalismes herredømme, som Imperiet er, såfremt den ontologisk-filosofiske analyse af biopolitikken skal have værdi. Hermed understreges dog ligeledes, at man ikke kan eller bør adskille det ontologiske fra det empirisk-diagnostiske perspektiv. I et biopolitisk perspektiv er det således ikke længere primært en ulige fordeling af goder, der kendetegner kapitalismen og de store multinationale foretagender, men en aktiv strukturering af områder og befolkninger. Disse økonomiske kræfter producerer kort sagt ikke blot varer, men subjektiviteter: „They produce agentic subjectivities within the biopolitical context: they produce needs, social relations, bodies, and minds – which is to say, they produce producers. In the biopolitical sphere, life is made to work for production and production is made to work for life” (Hardt/Negri 2000: 32).

Ovenstående forklarer, hvorfor eksempelvis kommunikation i dag heller ikke længere udelukkende bør forstås som kommunikation om noget, men også som en del af dette noget, og endda som en skabende del. Det vil sige, at man ikke længere blot kommunikerer om verden, men også i kommunikationen skaber eller forandrer verden, idet kommunikationen skaber nye sociale relationer. Kommunikation er kort sagt med til at dirigere verdens gang, idet den skaber nye forbindelser og åbner netværk. Det vil sige, at kommunikationen er immanent i forhold til den biopolitiske sfære, da den er med til at producere subjekter, idet den præger subjekterne via intersubjektive, kommunikative forbindelser. Med denne forestilling modsiger Hardt og Negri Habermas, der angiveligt stoler på et punkt uden for globaliseringens effekt. Ifølge Habermas er sandheden om livet, som den fornuftige kommunikative handlen kan finde frem til, uden for globaliseringens kolonialisering af væren

(Hardt/Negri 2000: 33–34). Den globale maskine finder imidlertid ikke sin eksistensberettigelse uden for verden, men skaber den selv. Den imperiale magt skabes således af et biopolitisk apparat, hvor økonomisk produktion, kommunikation og politisk konstitution er kædet sammen. Dette betyder også, at det nye regime opbygger sin eksistensberettigelse i udøvelsen af magt. I det omfang regimet viser sig at fungere – det vil sige formår at sætte sig igennem – opnår det eksistensberettigelse.

En helt afgørende pointe er, at det ifølge Hardt og Negri ikke er den globale kapitalisme eller Imperiet, som i sig selv er produktivt, skønt Imperiet giver udtryk for at være produktivt. I stedet er Imperiet snarere at forstå som parasitisk i forhold til den kreative multitudine. Anderledes formuleret er der immanent i Imperiet altid to kæmpende parter. På den ene side den konstituerede biomagt, som søger fred og orden, og som derfor søger at undertrykke multitudens kreativitet. På den anden side er der multituden, som i sig selv er konstituerende. Når den konstituerede biomagt får løst en konflikt, åbner der sig altid en ny, da multituden vedvarende skaber nye subjektiviteter, som igen er i permanent bevægelse og konstant forandrer systemet, altså den globaliserede verden (Hardt/Negri 2000: 60). Imperiets eller kontrolsamfundets biopolitiske objekt er således multituden. Denne multitudine kan ikke normaliseres, men må regeres i sin autonomi. Det vil sige, at den imperiale biomagt må forsøge at regere og regulere multituden via interne linier og netværk i produktionen – altså i sin biopolitiske kontekst. Det afgørende biopolitiske spil i Imperiet står således mellem den imperiale biomagt og multituden: „In its deterritorialized autonomy, however, this biopolitical existence of the multitude has the potential to be transformed into an autonomous mass of intelligent productivity, into an absolute democratic power, as Spinoza would say. If that were to happen, capitalist domination of production, exchange, and communication would be overthrown. Preventing this is the first and primary task of imperial government” (Hardt/Negri 2000: 344). Hardt og Negri antyder hermed, at det egentlig ikke er Imperiet, som i affirmativ eller produktiv forstand sty-

rer denne verden. I stedet er det multituden – det vil sige os, idet vi konstant forandrer og hermed (gen-)skaber verden (Hardt/Negri 2000: 388). Heraf følger, at det er vigtigt for Imperiets eksistens, at det hele tiden underminerer den produktivitet, som multituden forsøger at lade komme til udtryk. I denne forstand er Imperiet domineret af destruktion af kreativitet. Man kunne også udtrykke det således: imperial biomagt er ikke ontologisk produktion, men en mangel på ontologisk fundament for værens biopolitiske praksis (Hardt/Negri 2000: 389).

Hardt og Negris opgave er derfor at undersøge, hvorledes man kan forhindre eller overvinde denne Imperiets destruktion af ontologisk produktivitet. Det korte svar er, at vi skal overtage produktionsapparaterne, da disse ikke er neutrale instrumenter, men biopolitiske våben: „We know well that machines and technologies are not neutral and independent entities. They are biopolitical tools deployed in specific regimes of production, which facilitate certain practices and prohibit others“ (Hardt/Negri 2000: 405).⁵ Den måde, vi kan lade multitudens kreativitet komme til udtryk, er således gennem militant overtagelse af produktionsapparaterne ifølge Hardt og Negri. *„Militancy today is a positive, constructive, and innovative activity. This is the form in which we and all those who revolt against the rule of capital recognize ourselves as militants today. Militants resist imperial command in a creative way. In other words, resistance is linked immediately with a constitutive investment in the biopolitical realm and to the formation of cooperative apparatuses of production and community“* (Hardt/Negri 2000: 413). Dette udsagn kan synes voldsomt i dag, hvor der er stor opmærksomhed og sensitivitet over for militante handlinger og udtryk. Her må man dog gøre sig klart, at denne „militante“ handling ikke primært vælger eller består i at vælge side i for eksempel kampen mellem Bush og Bin Laden, såfremt denne kamp måtte udspille sig. I stedet er den militante handling at forstå som en skabende eller produktiv kamp mod de to positioner,

der netop begge forsøger at kontrollere multitudens kreativitet.

Multitudens konkrete potentiale

Afslutningsvist vil jeg kort spørge til, hvorledes frisættelsen af multitudens kreativitet konkret skal forstås. Konklusionen bliver, at denne problematik synes at udgøre et reelt problem for Hardt og Negri.

Hardt og Negri argumenterer som vist for, at det er i frisættelsen af multitudens kreativitet, at vi kan overvinde den aktuelle imperiale biomagt. Denne militante skabende modstand forbliver imidlertid relativt abstrakt i *Empire*. Det vil sige, at de enten af strategiske grunde undlader at forsøge at konkretisere multitudens frisættelse af sig selv, eller at de ikke formår at konkretisere denne skabende aktivitet.

Jeg vil nu kort kigge på et af Hardt og Negris konkrete eksempler, nemlig NGO'ernes kamp i Seattle. Tidligere fremhævede jeg, at et afgørende træk ved multituden (i forhold til massen) er dens aktive karakter. Med hensyn til Seattle forekommer denne spontane sammenslutning mere at være en reaktion end en aktion. De forskellige NGO'er, som mødte op, hvor spontant og impulsivt deres fremmøde og sammenslutning end måtte være, mødte trods alt op for at demonstrere mod et tegn på den imperiale magt, nemlig mod verdenshandelsorganisationens topmøde og dermed mod økonomiens globalisering. Endvidere er det begrænset, hvilke konsekvenser disse aktioner egentlig synes at have haft. Det kan kort sagt diskuteres, i hvor stort omfang denne sammenslutning af mangfoldighed egentlig har tvunget den imperiale biomagt til at transformere sig selv. De intersubjektive netværk, som demonstrationerne skabte mellem de demonstrerende, synes altså ikke at have formået at rykke væsentligt ved fordelingen af de produktionsapparater og -midler, der biopolitisk regerer og regulerer samfundsstrukturen. Med andre ord forekommer et af Hardt og Negris foretrukne eksempler på den militante biopolitiske handling i form af multitudens kamp mod den imperiale biomagt

5 Nikolas Rose har i en anden kontekst undersøgt og understreget, hvor afgørende teknologien er for den biopolitiske produktion (jf. Rose 2001).

ikke så revolutionerende, som de fremstiller det.

Man kunne fristes til at spørge, hvorvidt den militante modstand, der skal frisætte multitudens kreativitet, overhovedet kan præsenteres i form af konkrete eksempler. Skulle dette være tilfældet, altså at den biopolitiske kamp i og mod Imperiet ikke kan konkretiseres, så kan de imidlertid ikke levere „a toolbox” til at bekæmpe Imperiet med, som de indledningsvist påpeger, at de ønsker. Såfremt man ikke kan påpege konkrete eksempler, der henviser til en generaliseret frisættelse af multituden, kan man heller ikke levere et begrebsapparat, som vil være anvendeligt i andre sammenhænge end den aktuelle, hvori det skabes og udfoldes. Problemet er altså, såfremt det måtte være et problem, at multituden, der er defineret som biopolitisk selvorganisering, henter sin konstituerende kraft i det faktum, at den ikke er konstitueret eller institutionaliseret.

Før multituden kan blive politisk effektiv, må den imidlertid kunne institutionaliseres. I det mindste er det det, Hardt antyder, når han i et foredrag erkender, at han desværre endnu ikke er i stand til at svare på, hvorledes multitudens institutionalisering og institutioner vil se ud (Hardt 2002). Problemet synes her at være, at multituden må institutionaliseres for at blive effektiv, men så snart den institutionaliseres, mister den sin biopolitisk konstitutive kraft, da den bliver et konstitueret politisk magtorgan. Multituden mister i og med institutionaliseringen sin produktive, omvæltende eller skabende karakter.

Negri har andetsteds pointeret – i modsætning til Hardt? – at multitudens biopolitiske eller ontologiske kraft ikke kan eller ikke bør institutionaliseres: „only life in a constant

process of renewal can form a constitution – in other words, can constitutionally be putting it to the test, evaluating it, and driving it toward necessary modifications (...) [Det vil sige] our generation *can* construct a new constitution. Except that it will not be a constitution” (Negri 1996: 214, 222). I følge denne logik gælder det således om at indtage et perspektiv, der opretholder den biopolitiske, dvs. den ontologisk konstitutive skabende kraft og derved undgå at blive opslugt i forestillingen om et stabilt væsen eller en konstitueret referenceramme. Man skal undgå en objektivisering af multituden og subjektet i den dominerende figur og i stedet finde den biopolitiske kraft, som modsætter sig objektiveringen.

Det synes imidlertid uklart, hvorledes dette politiske projekt kan udfolde sig konkret, såfremt det skulle være andet end sporadiske, anarkistiske reaktioner mod den kapitalistiske globaliserings imperiale struktur. Hermed ikke sagt, at Hardt og Negri ikke har påpeget et vigtigt biopolitisk potentiale. Ikke desto mindre konkluderer jeg, at det efter læsningen af *Empire* forbliver uklart, hvorvidt dette potentiale kan og vil blive udfoldet konkret. Det er derfor, at deres kommende bog, som angiveligt skulle omhandle multituden, er et nødvendigt supplement til *Empire*. Samtidig er det dog vigtigt at fastslå, at denne bog ikke er tilstrækkelig. Såfremt multituden ikke kan institutionaliseres uden at miste sin konstitutive eller skabende kraft, så vil et teoretisk (og praktisk) værk altid skulle suppleres af en konkret praksis, der ikke blot oversætter teorien til praksis. I stedet må nye relationer, som igen tillader atter andre, kreative og produktive relationer og dermed (re)producerer subjektivitet, vedvarende skabes, hvorfor arbejdet kalder – på os alle.

Litteratur

Agamben, Giorgio (1998 [1995]): *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.

Aspe, Bernard/Muriel Combes (2000): „Retour sur le camp comme paradigme biopolitique”, in *Multitudes*, nr. 1, 29–44.

Badiou, Alain (1993): *L'éthique – Essai sur la conscience du mal*. Paris: Hatier.

Deleuze, Gilles (1990): *Pourparlers*. Paris: Les éditions de minuit.

Foucault, Michel (1975): *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard.

- Foucault, Michel (1976): *Histoire de la sexualité 1: La volonté de savoir*. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel (1994 [1977]): „Naissance de la médecine sociale”, pp. 207–228 in samme, *Dits et Écrits III: 1976-1979*. Paris: Gallimard.
- Hardt, Michael (1993): *Gilles Deleuze: An Apprenticeship in Philosophy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hardt, Michael (1998): „La société mondiale de contrôle”, pp. 359–375 in Eric Alliez, *Gilles Deleuze une vie philosophique*. Le Plessis-Robinson: Institut Synthélabo pour le progrès de la connaissance.
- Hardt, Michael (2002): „Democracy and war”, foredrag holdt 24. oktober i København, arrangeret af Informations Forlag.
- Hardt, Michael/Thomas Dumm (2000): „Sovereignty, Multitudes, Absolute Democracy: A Discussion between Michael Hardt and Thomas Dumm about Hardt and Negri's Empire”, http://muse.jhu.edu/journals/theory_and_event/v004/4.3hardt.html.
- Hardt, Michael/Antonio Negri (2000): *Empire*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Hauge, Hans (2002): „Imperiet er overalt”, in *Information*, onsdag 25. september.
- Heidegger, Martin (1993 [1927]): *Sein und Zeit*. Tübingen: Niemeyer.
- Heidegger, Martin (1997 [1957]): *Der Satz vom Grund*. Stuttgart: Verlag Günther Neske.
- Larsen, Lars Thorup (2002): „Concepts of Biopolitics – The Biopolitical production of Community in Danish Public Health Policy”. Upubliceret manuskript.
- Latour, Bruno (2000): „Biopouvoir et vie publique”, in *Multitudes*, nr. 1, 94–98.
- Nancy, Jean-Luc (1997): *Hegel: L'inquiétude du négatif*. Paris: Hachette.
- Nancy, Jean-Luc (2000): *L'intrus*. Paris: Galilée.
- Nancy, Jean-Luc (2002): „Note sur le terme de 'biopolitique'”, pp. 137–143 in samme, *La création du monde ou la mondialisation*. Paris: Galilée.
- Negri, Antonio (1991 [1981]): *The Savage Anomaly: The Power of Spinoza's Metaphysics and Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Negri, Antonio (1996): „Constituent Republic”, pp. 213–223 in Michael Hardt/Paolo Virno, *Radical Thought in Italy: A Potential Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rancière, Jacques (2000): „Biopolitique ou politique?”, in *Multitudes*, nr. 1, 88–93.
- Rose, Nikolas (2001): „Biopolitics in the Twenty First Century – Notes For a Research Agenda”, in *Distinktion*, nr. 3, 25–44.